

فصلنامه تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین الملل (علمی - پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی)

سال دوازدهم، شماره چهل و چهارم، تابستان ۱۳۹۸

صفحات: ۲۳۱-۲۱۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۱/۱۵؛ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۰۴/۰۸

تحلیل حق حضور وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی در حقوق کیفری ایران

محمد عندلیب^۱، حسین آقایی جنت مکان^{۲*}

چکیده

در نظام حقوقی کنونی ایران متهمان می‌توانند چه در مرحله‌ی دادرسی و چه در مرحله‌ی دادگاه از وکیل به منظور ارائه‌ی مشورت‌های مناسب و انجام دفاعیات به موقع، جهت احقاق حق خود بهره‌جویند؛ حقی که در ماده ۱۲۸ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (در امور کیفری) مصوب ۱۳۷۸ نادیده انگاشته شده بود؛ از این رو قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، حاوی تحولات وسیعی در رابطه با حضور وکلا در تحقیقات مقدماتی می‌باشد که برخی از این تغییرات هم‌سنگ با حقوق دفاعی متهم بوده و برخی دیگر، نظیر محدودیت و تبعیض قائل شدن بین وکلا در جرایم امنیتی، مغایر با اصل آزادی اراده اشخاص در انتخاب وکیل و استقلال جامعه وکالت می‌باشد؛ روش مقاله حاضر تحلیلی - توصیفی از طریق واکاوی حضور وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی در حقوق کیفری ایران می‌باشد.

واژگان کلیدی: حق حضور وکیل، مرحله تحقیقات مقدماتی، حقوق دفاعی متهم، دادرسی منصفانه.

---

* دانشجوی دکتری تخصصی، حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد امارات، دانشگاه آزاد اسلامی، دبی، امارات متحده عربی.

** دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

نویسنده مسئول: Houssein_aghaei@yahoo.com

مقدمه

قانون جدید تحولات فراوانی را در مورد حمایت از متهم پیش بینی کرده است؛ در این میان، مقررات ناظر به مرحله «تحقیقات مقدماتی» از این نظر که احتمال نقض حقوق دفاعی متهم در این مرحله بیشتر قابل تصور است تحولات مهمی داشته و در پی ترافیکی کردن هرچه بیشتر تحقیقات مقدماتی و دادن امکان برابر، به همه طرف‌های دعوا و در نتیجه، گرایش به سوی نظام اتهامی^۱ دارد. در واقع، اگرچه نهاد قاضی تحقیق، به عنوان نماد نظام تفتیشی که امر تحقیق و اداره آن را به عهده دارد حفظ شده است ولی آیین دادرسی کیفری در مرحله تحقیقات مقدماتی به طور کامل متحول شده است.

قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ جهت تحقق عدالت کیفری، راهکارهایی همچون: «دادرسی ترافیکی»، «حق اطلاع سریع متهم از موضوع و دلایل اتهام»، «توسعه حقوق شهروندی و حفظ حقوق متهم در همه مراحل رسیدگی» و «حق دسترسی به وکیل» را در فرآیند «دادرسی کیفری» پیش‌بینی نموده، و در این راستا، اعلام اصول کلی در قانون آیین دادرسی کیفری (مواد ۲ تا ۷)، همگی تکیه بر قواعد عدالت دادرسی شکلی داشته و، بزرگ‌ترین نوآوری‌ها در زمینه حقوق اصحاب دعوی، خصوصاً در مرحله تحقیقات مقدماتی قلمداد می‌گردند.

با بررسی و مذاقه در مواد مذکور، مشخص می‌گردد که این اصول و چشم انداز رسیدن به عدالت کیفری در زمینه حقوق دفاعی افراد، مخصوصاً حق بهره‌مندی از خدمات وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی در قانون آیین دادرسی کیفری تا چه میزان رعایت شده است. از آثار حق دفاع، الزام به دادن فرصت کافی و تسهیلات لازم، جهت تدارک وسایل دفاعی در تمامی مراحل فرایند دادرسی است (کرامت و حبیب زاده، ۱۳۹۱: ۱۱۲).

---

^۱ - این مطلب در حالیست که خصوصیات نظام اتهامی عبارتند از: غیر حرفه‌ای بودن قضات، علنی، شفاهی، ترافیکی بودن رسیدگی و ضرورت طرح شکایت و همچنین خصوصیات نظام تفتیشی عبارتند از: حرفه‌ای بودن قضات، غیر علنی بودن، غیرکتبی بودن و غیر ترافیکی بودن رسیدگی و عدم ضرورت طرح شکایت.

لازم به ذکر است که ارتقاء جایگاه وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی و تسهیل توسعه دسترسی متهم به وی، صرف نظر از ارتقاء الزامات اخلاقی، ناشی از گرایش قانون گذار ایران از نظام تفتیشی به نظام ترافیعی می باشد. در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۷۸، حضور وکیل، بطور کاملاً محدود و تنها نزد مقام قضایی پیش بینی شده بود، و امکان موثر و قانونی جهت حضور وکیل، در مرحله کشف جرم و نزد ضابطان لحاظ نشده بود. قانون جدید با الگو پذیری از قانون فرانسه، و توجه به نظام مدرن دادرسی کیفری ترافیعی، امکان حضور وکیل در مرحله کشف جرم و تحت نظر قرار گرفتن متهم را فراهم نموده است. این قانون، در اعمال مقررات ناظر به مرحله تحقیقات مقدماتی که احتمال نقض حقوق دفاعی متهم در آن بیشتر است، با گذار از نظام تفتیشی به ترافیعی، در بردارنده تحولات مهمی بوده، و با فراهم کردن امکانات برابر به طرف های دعوای کیفری، در صدد فراهم کردن تحقیقات مقدماتی مبتنی بر اصول و شاخصه های نظام ترافیعی بوده است (ساقیان، ۱۳۹۳: ۱۱۵). با این وجود، مقاله حاضر پس از بیان مفهوم تحقیقات مقدماتی، به دنبال تحلیل حق حضور وکیل، در مرحله تحقیقات مقدماتی و آثار آن و همچنین آسیب شناسی محدودیت های حضور وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی خواهد بود.

۱. مفهوم تحقیقات مقدماتی

تحقیقات مقدماتی یکی از مهم ترین مراحل دادرسی کیفری است؛ این مرحله از این جهت واجد اهمیت است که مهم ترین دلایل و نزدیک ترین آن ها به زمان وقوع جرم، در طی آن تحصیل خواهند شد. لذا دلایل تحصیل شده در این مرحله می توانند در سرنوشت پرونده و حکم نهایی آن نقشی بنیادین را ایفا نمایند.

ماده ۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، تحقیقات مقدماتی را این گونه تعریف نموده است: «تحقیقات مقدماتی، مجموعه اقدامات قانونی است که از سوی بازپرس یا دیگر مقامات قضایی، برای حفظ آثار و علائم و جمع آوری ادله وقوع جرم، شناسایی، یافتن و جلوگیری از فرار یا مخفی شدن متهم انجام می شود»؛ ایراداتی که در تعریف فوق وجود دارد این است که در ماده مذکور زمان شروع و پایان مرحله تحقیقات مقدماتی مشخص نگردیده است؛ در حالی که مرحله تحقیقات مقدماتی، با صدور یکی از قرارهای نهایی، به پایان می رسد.

۲۱۶ تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و چهارم، تابستان ۱۳۹۸

هر چند تعریف فوق، سعی در رفع نواقص تعاریف سابق از تحقیقات مقدماتی را داشته است لیکن با معنای موسع تحقیقات مقدماتی، فاصله داشته و در خصوص اظهار نظر مقام قضایی در مورد بزهکار بودن یا نبودن متهم، سخنی به میان نیاورده است که شایسته بود در ماده قانونی مذکور، عبارت «سایر اقدامات تحقیقی مرتبط با جرم که به واسطه آن پرونده معد صدور تصمیم نهایی اعم از ارسال به دادگاه یا مختومه ساختن (از قبیل منع تعقیب، موقوفی تعقیب، تعلیق تعقیب و عدم صلاحیت) می‌گردد» مطرح می‌شد (الهی منش و رحیمی، ۱۳۹۷: ج ۱، ۳۱۱)؛ همچنین اظهار نظر بازپرس، مبنی بر تحقق یا عدم تحقق جرم و انتساب یا عدم انتساب آن به متهم نیز که امکان تصمیم‌گیری در مورد ارسال پرونده به دادگاه را می‌دهد، جزئی از تحقیقات مقدماتی محسوب می‌گردد که در تعریف فوق نیامده است (خالقی، ۱۳۹۴: ۱۱۲).

باتوجه به ایرادات فوق؛ به نظر می‌رسد که تحقیقات مقدماتی را بتوان این گونه تعریف نمود: «مجموعه اقدامات، تدابیر و تصمیم‌هایی است که برای کشف جرم، جمع‌آوری ادله، شناسایی متهم، جلوگیری از فرار یا مخفی شدن او و اظهار نظر درباره بزهکار بودن یا نبودن مرتکب، از سوی ضابطان دادگستری و قضات تحقیق در معنای عام و در پاره‌ای موارد توسط قضات دادگاه صالح، انجام می‌گیرد» به این سان، هدف از مرحله تحقیقات مقدماتی، اظهار نظر درباره ادله اتهام و آماده نمودن پرونده برای مرحله رسیدگی و صدور حکم می‌باشد.

۲. تجویز حق داشتن وکیل بدون محدودیت

قانون ۱۳۹۲، حضور وکیل را در مرحله تحقیقات مقدماتی و دفاع وی از متهم را در مرحله تحقیقات، بی‌قید و شرط پذیرفته است. بر پایه ماده ۱۹۰ این قانون در مرحله تحقیقات مقدماتی، متهم می‌تواند یک نفر وکیل دادگستری را همراه خود داشته باشد. این حق باید پیش از شروع تحقیقات، توسط بازپرس به متهم ابلاغ و تفهیم شود. چنانچه متهم احضار شود، این حق در برگه احضاریه قید و به وی ابلاغ می‌شود. وکیل متهم می‌تواند پس از کسب اطلاع، مطالبی را که برای کشف حقیقت و دفاع از متهم یا اجرای قانون لازم بداند، اظهار کند. اظهارات وکیل در صورت مجلس نوشته می‌شود. در این قانون، محدودیت‌های مربوط به حق دفاع متهم، از جمله منع ورود وکیل در موضوع‌هایی که جنبه محرمانه دارند یا به تشخیص دادرس موجب فساد می‌شوند و نیز

جرم‌های ضد امنیت کشور (که در تبصره ماده ۱۲۸ قانون آیین دادرسی کیفری^۲ ۱۳۷۸ پیش بینی شده‌اند) حذف شده است و متهمان می‌توانند به شکل مطلق، در تحقیقات مقدماتی نزد بازپرس، یک نفروکیل دادگستری همراه خود داشته باشند.

ماده ۱۲۸ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۷۸ فقط حضور وکیل در بازپرسی را پذیرفته و وی را از هرگونه دخالت در تحقیق منع کرده بود. چنانچه وکیل، توضیح یا ادای مطلبی را ضروری تشخیص می‌داد، می‌توانست آن را در پایان تحقیقات، توضیح دهد و بازپرس مکلف به درج آن در صورتجلسه تحقیقات بود.

قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ در جهت تأمین حقوق متهم و ترافیعی شدن تحقیقات مقدماتی، مشارکت فعال وکیل را در امر تحقیق پذیرفته است. در این چارچوب، ماده ۱۹۰ این قانون با حذف عبارت «... وکیل متهم می‌تواند بدون مداخله در امر تحقیق و پس از خاتمه تحقیقات، مطالبی را که برای کشف و دفاع از متهم یا اجرای قوانین لازم بداند به قاضی اعلام کند» وکیل را مجاز دانسته که با آگاه شدن از اتهام و دلایل آن، مطالبی را که برای کشف حقیقت و دفاع از متهم یا اجرای قانون، لازم بداند در طول مدت تحقیق اظهار کند.

وانگهی، تبصره ماده ۱۹۵ این قانون، حق مشارکت وکیل، در امر تحقیق را آشکارا یادآوری کرده است» به نحوی که وکیل متهم می‌تواند در صورت طرح سؤالات تلقینی یا سایر موارد خلاف قانون، به بازپرس تذکر دهد» بدین سان، قانون ۱۳۹۲ با پیش بینی حق مشارکت کامل وکیل در این مرحله، از یک سو از سر بودن تحقیقات نسبت به متهم کاسته و از سوی دیگر به ترافیعی بودن تحقیقات که از ویژگی‌های نظام اتهامی به شمار می‌رود، افزوده است.

۳. تکلیف بازپرس مبنی بر تفهیم حق داشتن وکیل به متهم

قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ با الهام از قوانین برخی کشورها مانند فرانسه، بازپرس را مکلف به تفهیم حق داشتن وکیل به متهم کرده است. ماده ۱۹۰ این قانون با

^۲. تبصره ماده ۱۲۸ قانون آیین دادرسی مقرر می‌دارد: «در مواردی که موضوع جنبه محرمانه دارد یا حضور غیرمتهم به تشخیص قاضی موجب فساد گردد و همچنین در خصوص جرایم علیه امنیت ملی کشور، حضور وکیل در مرحله تحقیق با اجازه دادگاه خواهد بود»

۲۱۸ تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و چهارم، تابستان ۱۳۹۸

عبارت «...این حق باید پیش از شروع تحقیق، توسط بازپرس، به متهم ابلاغ و تفهیم شود...» بر لزوم تفهیم این حق به متهم، تأکید کرده است.

با وجود این، در مواردی که متهم، وکیل معاضدتی درخواست کند، بازپرس مکلف به تعیین وکیل از طریق قانون وکلا نشده است. به نظر می‌رسد که مواد^۳ و^۴ ۶ این قانون به عنوان اصول راهبردی آیین دادرسی کیفری، حق دسترسی به وکیل و فراهم کردن سازوکارهای رعایت و تضمین این حق را در همه مراحل فرایند کیفری، پیش بینی کرده است.

بدین سان، باید حق متهمان، مبنی بر داشتن وکیل رایگان را در این مرحله نیز به رسمیت شناخت. افزون بر این، خبرگان قانون اساسی، در چارچوب اصل سی و پنجم و نویسندگان قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۸۳) در قسمت ۷ بند (ز) ماده ۱۳۰ به دخالت وکیل و تهیه سازوکارهای تعیین وکیل رایگان، برای متهمان، در تمام مراحل فرایند کیفری تأکید کرده‌اند (نیازپور، ۱۳۸۶: ۱۰۰).

۴. ضرورت مشارکت وکیل مدافع در تحقیقات مقدماتی و آثار آن

تبیین ضرورت مشارکت وکیل مدافع در تحقیقات پلیسی، مستلزم بررسی اهمیت و آثار حضور وکیل مدافع، در این تحقیقات می‌باشد.

۴-۱. اهمیت مشارکت وکیل مدافع در تحقیقات پلیسی

دادخواهان همواره در تشخیص منافع خود با حقوق واقعی خویش، دچار اشتباه می‌شوند و در این صورت، بین قاضی و مردم باید کسانی باشند که حرفه آن‌ها دفاع از حقیقت و عدالت باشد و این وظیفه را در نهایت شرافت انجام دهند. تاریخ پیدایش وکالت دادگستری را از روزگاری می‌توان دانست که دیگر اختلافات مردم با زور و قدرت حل و فصل نمی‌گردید و حکومت قانون بر جامعه مستقر گردید. و برای رفع اختلافات، در کنار قضات، می‌بایست یک وکیل حضور داشته باشد. روی این اصل، بیان می‌شود که قاضی و وکیل، دو بال فرشته عدالت‌اند که به یک جهت و برای رسیدن به یک هدف، تلاش می‌نمایند و آن اجرای عدالت و احراز حقیقت است. قوانین و

^۳. ماده ۵ قانون آیین دادرسی مصوب ۱۳۹۲ مقرر می‌دارد: «متهم باید در اسرع وقت، از موضوع و ادله اتهام

انتسابی آگاه و از حق دسترسی به وکیل و سایر حقوق دفاعی مذکور در این قانون بهره مند شود...»

^۴. ماده ۶ قانون آیین دادرسی مصوب ۱۳۹۲ مقرر می‌دارد: «متهم و بزه دیده، شاهد و سایر افراد ذی ربط باید از حقوق خود در فرایند دادرسی آگاه شوند و سازوکارهای رعایت و تضمین این حقوق فراهم شود.»

مقررات، هیچ‌گاه به قدری صریح و روشن نیست که با چند ماده و یا چند دستور قضایی بتوان اختلافات بی‌حد و حصر مردم را به آسانی قطع و فصل نمود. لذا در هر جایی که یک ماده قانون وجود دارد قهراً یک قاضی برای تفسیر قانون و تطبیق آن با مواد قانونی لازم است و هر جا که یک قاضی باشد حضور وکلای دادگستری برای طرفین دعوا و همچنین حضور وکلای دادگستری به منظور جلوگیری از برخی از خطاها و اشتباهات قضات لازم و ضروری هستند.

بسیار پیش آمده است که به علت عدم آشنایی دو طرف دعوا به قوانین مختلف و عجز از توسل به اصول و قوانین و استنباط از آن، در تعبیرات خود دچار اشتباه شده و لفظی را بجای لفظ دیگری که بار حقوقی دیگری دارد و از مقصود به دور است به کار برده‌اند و دادگاه نیز ناگزیر آن را به عنوان اصل ادعا یا دفاع، ضبط و طبق آن حکم نموده است و در نتیجه مدعی یا ذی‌حق از حق خود به دور مانده و حتی گاهی اصحاب دعوی، دادگاه را هم گمراه کرده‌اند.

به گونه‌ای که در بسیاری از موارد به دلیل عدم استفاده به موقع از ادله یا طرح نادرست یا غلط اصل دعوی یا خواسته یا افزودن مطالب کذب و دروغ یا تناقض‌گویی یا طولانی و دور شدن از اصل مطلوب، اصحاب دعوی از حق خود محروم گشته‌اند. در جرائم با جنبه عمومی که لزوماً دادستان یک طرف پرونده است و با ابزار حقوقی و قانونی و تجربه زیاد به مقابله با متهم که مجرمیت او معلوم نیست، برمی‌آید دادگاه نیز حق کمک به متهم را ندارد در این موارد لزوم شرکت یک شخص باتجربه و کالت، از متهم ضرورت بیشتری پیدا می‌کند زیرا متهم معمولاً به کار قضایی بی‌تجربه بوده و عدالت اقتضا می‌کند که از طرف متهم نیز یک آشنای به قانون با امکان دفاع از وی، حضور داشته باشد. (کشکولی، ۱۳۹۰: ۴۸)

با این وجود نقش سازنده وکیل مدافع در مرحله تحقیقات مقدماتی و تحقیقات پلیسی نزد ضابطین دادگستری، بر دست‌اندرکاران نظام قضایی پوشیده نیست. هرچند از لحاظ تاریخی، حق متهم به استفاده از خدمات وکیل در دادسرا، دیرتر از دادگاه‌ها مورد قبول قانون‌گذاران قرار گرفته است که این خود ریشه در نظام تفتیشی حاکم بر تحقیقات مقدماتی در قرن هجدهم و نوزدهم میلادی دارد، ولی در حال حاضر با توجه به ترافعی شدن بیش از پیش تحقیقات مقدماتی از یک‌سو و عدم توانایی بسیاری از متهمین در ارائه دفاعیات مناسب از سوی دیگر و نیز موارد عدیده‌ای از اشتباهات قضایی و تضییع حقوق متهمین در این مرحله از دادرسی که خود موجبات اطاله دادرسی کیفری را

۲۲۰ تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و چهارم، تابستان ۱۳۹۸

فراهم می‌آورد، توجه قانون‌گذاران به اهمیت و ضرورت حضور وکیل و نقش مؤثر آنان در این مرحله و تحقیقات پلیسی جلب شده است (مجبی، ۱۳۹۰: ۹۲-۹۳).

مرحله تحقیقات پلیسی و در واقع مرحله کشف جرم و جمع‌آوری ادله وقوع جرم که پیش از مداخله مقامات قضایی و معرفی متهم به دادسرا انجام می‌گیرد حق داشتن وکیل، از مهم‌ترین مصداق‌های تضمین حقوق دفاعی متهمان است (مظاهری، ۱۳۸۵: ۹۵).

عقل و انصاف حکم می‌کند که با پیچیده شدن مسائل حقوقی به ویژه در امور کیفری که با آبرو حیثیت و جان و عرض افراد در ارتباط است متهم بتواند در دفاع از خود که مستلزم آگاهی از قوانین و مسائل حقوقی است از وجود وکیل ماهر و آشنا با مسائل حقوقی استفاده نماید. وکیل با اتکا به اطلاعات و تجارب حقوقی خود و با استفاده از ضعف ادله و قرائن ارائه شده توسط ضابطین دادگستری می‌تواند موجبات رفع اتهامات ناروا علیه متهم را برطرف نماید. شرکت وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی که شامل تحقیقات پلیسی و تحقیقات مقدماتی به‌طور خاص می‌گردد از سوء استفاده‌های احتمالی ضابطین دادگستری و نیروی انتظامی از اختیارات قانونی خود در خصوص جمع‌آوری ادله کشف جرم به صورت غیرقانونی علیه متهم، جلوگیری می‌نماید. برای آنکه دولت‌ها حقوق دفاعی متهمان در این مرحله را تضمین نمایند لازم است حق دسترسی به وکیل در مرحله تحقیقات پلیسی، به رسمیت قانونی شناخته شود چراکه محرومیت از برخورداری از اطلاعات و آگاهی‌های قانونی و حقوقی وکیل مدافع در مرحله حساسی چون مرحله کشف جرم، که ضابطین دادگستری دارای اختیارات وسیعی هستند نه تنها نقض تضمینات پیش‌بینی شده‌ی حقوق دفاعی متهمان است بلکه به نوعی باز گذاشتن راه سوءاستفاده ضابطین دادگستری از اختیارات قانونی است، این خلأ قانونی در مواردی که متهمان از مسائل حقوقی آشنایی ندارند و مبادرت به بیان اظهارات ناسنجیده می‌نمایند بیش از پیش احساس می‌شود که در نتیجه اهمیت و ضرورت حضور وکیل در تحقیقات پلیسی را آشکارتر می‌سازد.

۴-۲. آثار مشارکت وکیل مدافع در تحقیقات مقدماتی

بدون شک نقش سازنده و مفید وکیل مدافع در تمام مراحل دادرسی از جمله تحقیقات پلیسی، بر هیچ‌کس پوشیده نیست. استفاده از معاضدت وکیل و دانش فنی وی نسبت به امور کیفری، می‌تواند منافع و مزیت‌های فراوانی هم در جهت حفظ

حقوق دفاعی متهمان و هم در جهت تأمین منافع اجتماعی داشته باشد. از مهم‌ترین آثار مشارکت وکیل در تحقیقات مقدماتی، می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۴-۲-۱. جلوگیری از اشتباهات قضایی

وکیل مدافع با نظارت بر عملکرد ضابطین دادگستری و نیروی انتظامی، نقش یک امین مجرب در اجرای قانون را ایفا می‌کند که با بهره‌مندی از دانش حقوقی خود از اشتباهات ضابطین دادگستری و نیروی انتظامی، جلوگیری به عمل آورده و هرگونه لغزش و خطایی که سبب انحراف تحقیقات پلیسی از اجرای قانون می‌شود را دور می‌سازند. از این رو حضور وکلای دادگستری در جریان تحقیقات پلیسی، تضمین مناسبی در جلوگیری از انحرافات و اشتباهات ضابطین دادگستری خواهد بود.

۴-۲-۲. تضمین حقوق دفاعی متهم

از دیگر نتایج مطلوب حضور وکیل در مرحله تحقیقات پلیسی، حمایت از مظنون و متهمی است که ممکن است توان مقابله با فشارهای ناشی از اقتدار ضابطین دادگستری و نیروی انتظامی را نداشته و نتواند بی‌گناهی خود را ثابت کند. در واقع، محاسن حضور وکیل در مرحله تحقیقات پلیسی، دفاع از حقوق متهمینی است که در مظان ارتکاب جرم قرار گرفته‌اند. وکیل مدافع، با شناختی که نسبت به قوانین موضوعه دارد، به حدود و ثغور اختیارات ضابطین دادگستری آگاه است لذا وکیل از انجام اقدامات خارج از اختیار ضابطین دادگستری و نیروی انتظامی جلوگیری نموده و از تحمیل فشار و زور به متهم، در طول تحقیقات پلیسی، جلوگیری به عمل می‌آورد لذا با این رویکرد، حضور وکیل در این مرحله، باعث می‌شود که با متهم، به‌مثابه‌ی یک مجرم رفتار نشده و حیثیت و کرامت انسانی وی خدشه‌دار نگردد.

۴-۲-۳. رعایت اصول دادرسی عادلانه

هم‌چنان که بیان شد، حقوق دفاعی متهم امتیازها، تضمین‌ها و حمایت‌های قانونی است که متهم جهت دفاع از خود در برابر مقامات قضایی که درصدد اثبات عدم استحقاق متهم از فرض بی‌گناهی می‌باشند، دارا است. یکی از مهم‌ترین تضمینات حقوق دفاعی متهمان، بهره‌مندی از وکیل مدافع در کلیه مراحل دادرسی کیفری از جمله تحقیقات پلیسی است (صابر، ۱۳۸۸: ۱۵۴). در صورت امتناع از پذیرش وکیل مدافع متهم، نزد ضابطین دادگستری و نیروهای انتظامی، برابری متهم در برابر دادستان، شاکی و سایر نمایندگان حکومت، نقض شده و در این وضعیت، بیان می‌شود که اصل

۲۲۲ تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و چهارم، تابستان ۱۳۹۸

«برابری سلاح‌ها» که یکی از اصول دادرسی عادلانه و منصفانه است پایمال شده است. توضیح آن که دادرسی کیفری، به منزله‌ی یک جنگ دولت و متهم است لذا در صورتی عادلانه خواهد بود که طرفین از امکانات و ابزارهای برابر برخوردار باشند از این رو برخورداری از وکیل مدافع، در مرحله تحقیقات پلیسی، به تبع آن حق آگاه شدن حق دسترسی به وکیل مدافع از سوی مأمورین قضایی، متضمن رعایت اصول دادرسی عادلانه خواهد بود.

۴-۲-۴. دسترسی وکیل به پرونده مقدماتی

علی‌الاصول وکیل مدافع برای دفاع از موکل خویش نیازمند اطلاعات موجود در پرونده است و از آنجا که تحقیقات پلیسی مرحله‌ای مهم می‌باشد که پایه و اساس و شالوده پرونده کیفری، است وکیل برای دفاع بهتر از موکل خود، نیازمند به آگاهی از محتویات پرونده را داشته که بتواند دفاعیات خود را بر پایه و اساس آن بنا نهد، این مهم در حالیکه برابر نص ماده ۱۹۰^۵ وکیل متهم می‌تواند با کسب اطلاع از اتهام و دلایل آن مطالبی که برای کشف حقیقت و دفاع از متهم یا اجرای قانون لازم بداند اظهار کند تا در صورت مجلس نوشته شود با توجه به این ماده، وکیل می‌تواند از اتهام و دلایل اتهام انتسابی آگاهی یابد و این امر به این معنی است که وکیل نیازمند به مطالعه پرونده است تا اطلاعات لازم را کسب کند پس بنابراین، حق دسترسی و مطالعه پرونده متهم، توسط وکیل، به موجب این ماده به رسمیت شناخته شده است و همچنین با استناد به مفهوم مخالف ماده ۱۹۱ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲^۶ می‌توان این‌گونه استنباط کرد که اصل بر دسترسی وکیل به پرونده موکل است و تنها در شرایط

۵. ماده ۱۹۰ قانون آیین دادرسی مصوب ۱۳۹۲ مقرر می‌دارد: «متهم می‌تواند در مرحله تحقیقات مقدماتی، یک نفر وکیل دادگستری همراه خود داشته باشد. این حق باید پیش از شروع تحقیق توسط بازپرس به متهم ابلاغ و تفهیم شود. چنانچه متهم احضار شود این حق در برگه احضاریه قید و به او ابلاغ می‌شود. وکیل متهم می‌تواند با کسب اطلاع از اتهام و دلایل آن، مطالبی را که برای کشف حقیقت و دفاع از متهم یا اجرای قانون لازم بداند، اظهار کند. اظهارات وکیل در صورت مجلس نوشته می‌شود».

۶. ماده ۱۹۱ قانون آیین دادرسی مصوب ۱۳۹۲ مقرر می‌دارد: «چنانچه بازپرس، مطالعه یا دسترسی به تمام یا برخی از اوراق، اسناد یا مدارک پرونده را با ضرورت کشف حقیقت منافی بداند، یا موضوع از جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور باشد با ذکر دلیل، قرار عدم دسترسی به آنها را صادر می‌کند. این قرار، حضوری به متهم یا وکیل وی ابلاغ می‌شود و ظرف سه روز قابل اعتراض در دادگاه صالح است. دادگاه مکلف است در وقت فوق‌العاده به اعتراض رسیدگی و تصمیم‌گیری کند».

استثناء با احراز شرایط خاصی که مورد نظر قانون گذار است، عدم دسترسی وکیل به پرونده موکل، وجود دارد که آن هم فقط با قرار قضایی، مجاز شمرده می شود.

۵. نحوه مشارکت وکیل در تحقیقات مقدماتی

در این گفتار نحوه مداخله وکیل مدافع، در مرحله تحقیقات مقدماتی، بررسی خواهد شد.

۵-۱. ارتباط متهم با وکیل بدون حضور ضابطین دادگستری

لازم است که متهم و وکیل مدافع، در یک رابطه آزاد و خالی از دلهره و بدون نظارت نیروی انتظامی با یکدیگر ارتباط داشته باشند (مجبی، ۱۳۹۰: ۹۶). ممکن است متهم نخواهد یا نتواند مواردی را که در طول دادرسی و دفاع از خود مطرح است در برابر مأمورین یا تحت کنترل آنان به وکیل خود انتقال دهد یا ممکن است از ترس ضابطین دادگستری، تمام حقیقت و یا موارد نقض حقوقی قانونی اش را به وکیل خود منتقل نکند، لذا لازم است حق ارتباط محرمانه با وکیل مدافع، بدون کنترل و دخالت مأمورین نیروی انتظامی در تحقیقات پلیسی برای او فراهم گردد. در این خصوص، مطرح می شود که آیا حق تبادل نظر محرمانه، فقط شامل وکیل منتخب متهم می شود یا متهم حق دارد که بدون دخالت مقامات قضایی، دادرسی با وکیل تسخیری نیز به صورت محرمانه و بدون مداخله مأمورین انتظامی گفت و گو نماید، منطقی به نظر می رسد که این حق، شامل وکیل تسخیری نیز شود، لذا از منظر حقوق بشر نیز تفاوتی بین وکلای انتخابی و تسخیری در این رابطه وجود نداشته و این امر با توجه به اطلاق قوانین موضوعه ایران و فرانسه قابل تأکید است لذا مقامات قضایی مکلف اند که امکانات تبادل نظر و گفت و گوی با وکلای انتخابی و تسخیری را فراهم آورند (مؤذن زادگان، ۱۳۷۷: ۱۴۱-۱۴۰).

با وجود این اصولاً قواعد دادرسی، در دو مورد امکان افشای اطلاعات را فراهم ساخته است اولین مورد،

زمانی است که این اطلاعات، توسط متهم به رضایت او به صورت کتبی فاش شود و مورد دوم آن است که اطلاعات مذکور، توسط متهم به صورت ارادی برای ثالثی فاش شود و فرد ثالث متعاقب حضور در دادگاه، اطلاعات مذکور را به عنوان شاهد

۲۲۴ تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و چهارم، تابستان ۱۳۹۸

بیان نماید که در این صورت ارزیابی این اطلاعات، به عهده قضات خواهد بود (کوشا و تقی پور، ۱۳۸۵: ۳۰-۲۹).

۵-۲. تعهد به دفاع و بی‌طرفی وکیل

ضروری است که وکیل مدافع متهم، قانوناً و اخلاقاً متعهد باشد که از موکل خود به نحو مؤثر دفاع نماید. در این صورت اگر در مسیر دفاع، مشکل یا مانعی رخ دهد مانند این که متهم مجبور به پذیرش وکیلی خاص شود که وابستگی ارگانیک یا سازمانی با داسرا و مقامات قضایی را دارد، حق برخورداری وی از وکیل صلاحیت‌دار و بی‌طرف نقض شده و همچنین در صورتی که متهم موظف باشد از یک لیست آماده شده، وکیل تسخیری خویش را انتخاب نماید و لازم باشد که وکیل انتخاب شده از لیست مذکور به تائید مقامات صالح دادگستری برسد به صورت قاطعانه حقوق دفاعی متهمین در برخورداری از وکیل مدافع به صورت آزادانه نقض می‌شود. چراکه صرف نظر از این که انتخاب وکیل مدافع، از یک لیست تعیین شده، خود نوعی محدودیت برای متهم است و نمی‌توان عدم امکانات کافی در این رابطه را استدلال موجهی در این خصوص دانست، تصمیم‌گیری در خصوص وکیل انتخاب شده از لیست ارائه شده توسط مقامات دادگستری، باعث تشدید این محدودیت‌ها گردیده و این موضوع در حالی است که علاوه بر اینکه قواعد و اصل دادرسی عادلانه چنین راهکارهایی را نمی‌پذیرد (کوشا و تقی پور، ۱۳۸۵: ۳۰-۲۹). جامعه حقوقی وکلا نیز استقلال خود را از دست داده و در فعالیت‌های خویش با محدودیت‌تخیر در انتخاب موکل مواجه گردیده و این موضوع در حالست که اعمال و اجرای تبصره ماده ۴۸ باعث انتخاب‌گزینشی وکلاء گردیده و نوعی ترجیح بلا مرجح است و همچنین باعث سلب حق عده‌ای از متهمین از انتخاب وکیل متخصص مورد نظر و ایضاً باعث محروم کردن عده‌ای از وکلاء از ورود به برخی از پرونده‌ها می‌شود.

با عنایت به مطالب فوق، می‌توان مطرح نمود که در مواردی، حق بهره‌مندی متهم از وکیل مدافع، در مرحله تحقیقات مقدماتی با محدودیت‌هایی روبه‌رو است، این موارد عبارت است از:

۱- هر متهم حق دارد با وجود توانایی مالی در انتخاب وکیل، خود شخصاً از اتهاماتش دفاع کند، بدیهی است که در این صورت، وکیل در تحقیقات مقدماتی و یا دادرسی کیفری، حضور نخواهد داشت البته انصراف از حق

بهره‌مندی وکیل، قطعی نیست و در هر موقع متهم می‌تواند به تعیین وکیل بپردازد.

۲- چنانچه متهم فاقد وکیل بوده و توانایی مالی برای انتخاب وکیل را نداشته باشد در صورتی که عدالت یا مقتضیات دادرسی ایجاب کند، برای وی وکیل تسخیری تعیین خواهد شد، در غیر این صورت، فرایند دادرسی، بدون حضور وکیل مدافع، ادامه خواهد یافت.

۳- دولت‌ها مکلف‌اند برای افراد تحت هرگونه بازداشت یا زندان، حق دسترسی به وکیل را به رسمیت بشناسند. در مواردی ممکن است حق ملاقات با وکیل، برای اشخاص بازداشت‌شده یا تحت نظر قرارگرفته شده به هر دلیل، مدت‌زمانی کوتاه و در موارد خاصی مطرح گردد لذا ممکن است این افراد از حق تماس وکیل خود محروم شوند.

۶. آسیب شناسی محدودیت‌های حضور وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی

قانون گذار کیفری ایران برای حضور وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی چندین محدودیت در نظر گرفته است. نخست، به موجب ماده ۱۹۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲: «متهم می‌تواند در مرحله تحقیقات مقدماتی، یک نفر وکیل دادگستری همراه داشته باشد.»

یکی از ابهاماتی که مطرح می‌شود در خصوص شمار وکلای است که متهم یا متهمان می‌توانند در مرحله تحقیقات مقدماتی همراه خود داشته باشند. برخی با استناد به ماده ۱۹۰ ق.آ.د.ک معتقدند در مرحله تحقیقات مقدماتی متهم می‌تواند تنها یک نفر وکیل همراه خود داشته باشد (آقایی جنت مکان، ۱۳۹۶: ۲۱۷). اما به نظر می‌رسد با توجه به تبصره ماده ۴۸ که مقرر می‌دارد در جرایم موضوع علیه امنیت داخلی یا خارجی و هم چنین جرایم سازمان یافته که مجازات آن‌ها مشمول ماده ۳۰۲ می‌باشد در مرحله تحقیقات مقدماتی، متهم می‌تواند وکیل یا وکلای خود را از بین وکلای رسمی دادگستری که مورد تایید رییس قوه قضاییه باشند، انتخاب نمایند و... با توجه به این که قوانین دادرسی کیفری و به ویژه، مقررات مربوط به دادرسی عادلانه و منصفانه تابع تفسیر موسع می‌باشند و نیز محدودیت در اجرای حقوق دادرسی منصفانه نیازمند نص صریح قانونی است و محدودیت را نمی‌توان استنباط کرد. از طرف دیگر، معرفی وکیل

۲۲۶ تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و چهارم، تابستان ۱۳۹۸

یا وکلا یک امر شخصی است و نباید بدون دلیل محدود شود، در نتیجه، متهم می‌تواند در مرحله تحقیقات مقدماتی بیش از یک وکیل را به مرجع قضایی معرفی نماید. محدودیت دوم حضور وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی بر مبنای ماده ۱۹۱ ایجاد شده است که مقرر می‌دارد: چنانچه بازپرس، مطالعه یا دسترسی به تمام یا برخی از اوراق، اسناد یا مدارک پرونده را با ضرورت کشف حقیقت منافی بداند، یا موضوع از جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور باشد با ذکر دلیل، قرار عدم دسترسی به آن-ها را صادر می‌کند. این قرار، حضوری به متهم یا وکیل وی ابلاغ می‌شود و ظرف سه روز قابل اعتراض در دادگاه صالح است. دادگاه مکلف است در وقت فوق‌العاده به اعتراض رسیدگی و تصمیم‌گیری کند. «مطلوب آن بود که قانون‌گذار مدت زمان اعتبار «قرار عدم دسترسی به اوراق پرونده و مدارک منضم به آن» را مشخص می‌ساخت.

تبصره ۳ ماده ۱۹۰ حکم این ماده را در مورد ماده ۱۹۰ و جرایم منافی عفت نیز جاری می‌داند. تبصره ۳ مقرر می‌دارد: «در مورد این ماده و نیز چنانچه اتهام مطروحه مربوط به منافی عفت باشد، مفاد ماده (۱۹۱) جاری است.» اقدام مناسب قانون‌گذار پیش بینی صدور قرار عدم دسترسی به محتویات پرونده است که در قوانین پیشین نبوده است. این قرار باید مستدل و منطقی باشد و متکی به دلایل یا مصلحت‌های عینی و قابل قبول و نه بر اساس فرضیات و ذهنیات نامربوط باشد.

پیدا است که تدوین‌کنندگان این قانون به طور مسلم، حضور وکیل در سراسر فرآیند دادرسی کیفری را پذیرفته‌اند و آن را نقض ناپذیر پنداشته‌اند. اما، در خصوص جرم-های ویژه، مثل جرایم امنیتی و یا در پاره‌ای موارد فقط محدود و یا ممنوع کردن دسترسی وکیل به پرونده کیفری را امکان‌پذیر تلقی نموده‌اند (افتخارجهرمی، ۱۳۹۲: ۳۵۵). یکی از تحولات قانونگذاری در ماده ۴۸ قانون آیین دادرسی کیفری صورت گرفته است و در عین حال با محدودیتی که در تبصره این ماده پیش بینی شده، همراه گردیده است. در جرایم علیه امنیت داخلی یا خارجی و جرایم سازمان یافته که مجازات آن‌ها مشمول ماده ۳۰۲ این قانون^۷ است، طرفین دعوی، وکیل یا وکلای خود

۷. ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری اصلاحی ۱۳۹۴ مقرر می‌دارد: «به جرایم زیر در دادگاه کیفری یک رسیدگی می‌شود: الف. جرایم موجب مجازات سلب حیات - ب. جرایم موجب حبس ابد - پ. جرائم موجب مجازات قطع عضو یا جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی با میزان ثلث دیه کامل یا بیش از آن - ت. جرائم موجب مجازات تعزیری درجه سه و بالاتر - ث- جرایم سیاسی و مطبوعاتی».

را در مرحله تحقیقات مقدماتی» از بین وکلای دادگستری مورد تأیید ریسی قوه قضاییه انتخاب می‌نمایند.^۸

با توجه به این که از یک سو، ماده ۹۱ قانون آیین دادرسی کیفری همه اشخاص حاضر در این مرحله (از جمله وکلا) را موظف به حفظ اسرار کرده و در صورت تخلف، آنها را به مجازات جرم افشای اسرار شغلی و حرفه ای موضوع ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی^۹ بخش تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ تهدید کرده است و از سوی دیگر، وکلاء با ادای سوگند حرفه‌ای در مراسم تحلیف، خود را پای بند امانت و عدالت کرده اند، چنان که در صورت تخلف از لوازم این سوگند، با دادرسرا، دادگاه و ضمانت اجراهای انتظامی هم روبرو می‌شوند و از همه مهم‌تر با توجه به این که وکلا، کلیه مراحل گزینشی معمول و متعارف در جمهوری اسلامی را طی کرده اند، تبصره پیش گفته غیر ضروری و مغایر با روح دادرسی عادلانه به نظر می‌رسد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۵: ۴۷۲)؛ همچنین اعمال این تبصره، ممکن است منجر به نوعی تفاوت گذاری بین وکلای عضو کانون وکلای دادگستری (وکلاهای غیر دولتی) و وکلای عضو مرکز مشاوران حقوقی، وکلا و کارشناسان قوه قضاییه (وکلاهای دولتی) نیز بشود.

۷. ضمانت اجراهای عدم مداخله وکیل در تحقیقات مقدماتی

در حقوق کیفری ایران ضمانت اجرای بطلان و عدم اعتبار، به علت عدم رعایت مقررات قانونی در مرحله تحقیقات مقدماتی ساکت است. ولی با توجه به اهمیت نقش وکیل مدافع در مرحله تحقیقات مقدماتی و در راستای همگامی با مقررات بین المللی،

^۸ ماده ۶۲۵ قانون آیین دادرسی کیفری اصلاحی ۱۳۹۴ نیز مقرر می‌دارد که «در جرایم علیه امنیت کشور یا در مواردی که پرونده مشتمل بر اسناد و اطلاعات سری و به کلی سری است و رسیدگی به آن‌ها در صلاحیت سازمان قضایی نیروهای مسلح است، طرفین دعوی، وکیل یا وکلای خود را از بین وکلای رسمی دادگستری که مورد تأیید سازمان قضایی نیروهای مسلح باشد، انتخاب می‌نمایند»؛ شیوه انتخاب وکیل که در دادرسرا و دادگاه های ویژه روحانیت مرسوم بوده اینک مورد اقبال مقنن در ماده ۶۲۵ قرار گرفته است، متأسفانه در اصلاحات ۱۳۹۴ به رسیدگی مراجع عام نیز تسری یافته است (آشوری، ۱۳۹۵: ج ۱، ۲۵۵).

^۹ ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی بخش تعزیرات مصوب ۱۳۷۵ مقرر می‌دارد: «اطبا و جراحان و ماماها و داروفروشان و کلیه کسانی که به مناسبت شغل یا حرفه خود محرم اسرار می‌شوند هرگاه در غیر از موارد قانونی، اسرار مردم را افشا کنند به سه ماه و یک روز تا یک سال حبس و یا به یک میلیون و پانصد هزار تا شش میلیون ریال جزای نقدی محکوم می‌شوند».

۲۲۸ تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و چهارم، تابستان ۱۳۹۸

در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، نقض حق دسترسی متهم به وکیل مدافع با ضمانت اجرای بطلان تحقیقات مقدماتی روبه‌رو شده است؛ از این رو سلب حق تعیین وکیل یا عدم تفهیم این حق به متهم، موجب بطلان تحقیقات می‌شود. به عبارت دیگر در صورتی که بازپرسی پیش از تحقیق، حق دسترسی متهم به وکیل را ابلاغ و تفهیم ننماید تحقیقات صورت گرفته شده معتبر نخواهد بود و باطل است.

ذکر صریح ضمانت اجرای عدم ابلاغ حق دسترسی به وکیل و تفهیم این حق به او در مرحله تحقیقات مقدماتی، گام بلندی در جهت تضمین حقوق دفاعی متهمین می‌باشد. با وجود این در خصوص تحقیقات پلیسی، خلأ موجود قابل مناقشه است چراکه اولاً ضمانت اجرای مذکور در مرحله تحقیقات پلیسی، قابل اجرا نخواهد بود. این مقررات، مختص تحقیقات صورت گرفته شده توسط بازپرس می‌باشد و اصل قانونی بودن جرم و مجازات مانع از تفسیر این ضمانت اجرا به مرحله تحقیقات پلیسی در راستای تفسیر به نفع متهم می‌گردد مضافاً اینکه در خصوص پاره‌ای از وظایف قانونی ضابطین دادگستری، ضمانت اجرای انضباطی و محکومیت به سه ماه تا یک سال انفصال از خدمات دولتی تصریح شده است ولیکن امتناع از مداخله وکیل در این مرحله، توسط ضابطان دادگستری، با ضمانت اجرای مذکور مواجه نمی‌باشد.

نتیجه گیری

تقویت حقوق و آزادی های متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی با تقویت مداخله و حضور وکیل ملازمه داشته، و فرد اعلای تضمین این حقوق به شمار می رود. قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، با فاصله گرفتن از نظام تفتیشی و گرایش به نظام ترافیعی در مرحله تحقیقات مقدماتی، گام بلندی در رعایت و تضمین حقوق طرف های کیفری، بالاخص متهم برداشته است. قانون گذار ایران در گذار از این مرحله از الگوی فرانسوی تبعیت نموده، ولی تمامی اوصاف و ویژگی های نظام ترافیعی که در نظام فرانسوی تثبیت شده را به کار نبسته، و نواقص و ابهاماتی در نوآوری های قانونی مشاهده می شود.

از طرفی دیگر، مکانیسم های تقویت مداخله وکیل در مرحله کشف جرم و مرحله تحقیقات مقدماتی را تعریف ننموده، و از جهت حضور مؤثر وکیل، در دفاع از حقوق متهم تحت نظر، و تکلیف و الزام مقام قضایی در عدم تحقیق از متهم تا حضور وکیل، ابهاماتی وجود داشته و تصریح قانونی در این زمینه وجود ندارد. بهر حال از بارزترین تحولات الزامات قانونی و الزامات اخلاقی، در جهت تقویت مداخله وکیل در قانون آیین دادرسی کیفری ۹۲ می توان به موارد ذیل اشاره نمود:

در الزامات قانونی، وکیل، از اولین برخورد متهم با پلیس در مرحله تحت نظر، حق حضور و ملاقات با متهم را دارد. دفاع وکیل، منحصر به جلسه بازجویی نبوده، بلکه حضور وی تا پایان مرحله تحقیقات مقدماتی، بدون محدودیت تضمین شده است. در جرائمی که مجازات قانونی آن ها سلب حیات یا حبس ابد است، در صورتی که متهم، وکیل انتخاب نکرده باشد، بازپرس الزام به تعیین وکیل تسخیری برای متهم داشته، و همچنین در صورت ادامه تحقیقات بدون حضور وکیل، از موجبات بی اعتباری تحقیقات مقدماتی محسوب گردیده لذا بازپرس مکلف است حق داشتن وکیل را به متهم تفهیم نماید. سلب حق همراه داشتن وکیل و عدم تفهیم این حق به متهم، به موجب تبصره ۱ ماده ۱۹۰ به ترتیب موجب مجازات انتظامی درجه هشت و سه است. حق مطالعه و دسترسی به پرونده، توسط وکیل به عنوان یک اصل پذیرفته شده قانونی در تمامی موضوعات کیفری به استثنا موارد دوگانه مجاز می باشد. به گونه ای که موارد دو گانه عبارتند از ۱- دسترسی به پرونده با ضرورت کشف حقیقت منافات داشته باشد ۲- موضوع از جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور باشد.

۲۳۰ تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دوازدهم، شماره چهل و چهارم، تابستان ۱۳۹۸

منابع

- آشوری، محمد (۱۳۹۵)؛ آیین دادرسی کیفری، جلد اول، تهران: انتشارات سمت، چاپ نوزدهم.

- افتخار جهرمی، گودرز (۱۳۹۲)؛ حق متهمان در بهره‌مندی از وکیل در لایحه آیین دادرسی کیفری، دایره‌المعارف علوم جنایی، زیر نظر دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی، کتاب دوم، تهران: چاپ اول.

- آقایی جنت‌مکان، حسین (۱۳۹۶)؛ حقوق دادرسی عادلانه و منصفانه، تهران: انتشارات جنگل، چاپ اول.

- الهی منش، محمدرضا و رحیمی، محمد مهدی (۱۳۹۷)؛ آیین دادرسی کیفری، جلد اول، تهران: انتشارات مجد، چاپ سوم.

- خالقی، علی (۱۳۹۴)؛ نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری، تهران: انتشارات شهر دانش، چاپ پنجم.

- ساقیان، محمد مهدی (۱۳۹۳). تقویت حقوق و آزادی‌های متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی دادرسی مصوب ۱۳۹۲، مجله پژوهش‌های حقوق کیفری، سال دوم، شماره ششم.

- کارگر حمیدرضا (۱۳۸۸)؛ حق دسترسی به وکیل و دفاع متهم در تحقیقات مقدماتی در حقوق کیفری ایران با مقایسه اسناد بین‌المللی حقوق بشر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس.

- کشکولی، مظفر، کشکولی، رسول (۱۳۹۰)؛ چگونگی دخالت وکیل مدافع در مرحله تحقیقات مقدماتی امور کیفری، خبرنامه مدرسه حقوق: کانون وکلای اصفهان، شماره ۶۰.

- کرامت، قاسم و حبیب‌زاده، محمد جعفر (۱۳۹۱). الزامات نظام قضایی در زمینه حقوق و آزادی‌های متهمان در مرحله دادرسی، فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، سال اول، شماره ۳.

- کوشا، جعفر، تقی‌پور، غلامرضا (۱۳۸۵)؛ حق دسترسی به وکیل در محاکم کیفری بین‌المللی یوگسلاوی دادگاه بین‌المللی از دیدگاه حقوق بشر، مجله‌نامه مفید، شماره ۵۵.

تحلیل حق حضور وکیل در مرحله تحقیقات مقدماتی در حقوق کیفری ایران.....۲۳۱

-مجبی، محسن(۱۳۹۰)؛ حق دفاع و حق داشتن وکیل در اسناد حقوق بشری و حقوق داخلی، خبرنگار مدرسه حقوق کانون وکلای اصفهان، شماره ۶۳.

-مظاهری، امیر مسعود(۱۳۸۵)؛ مفهوم مداخله وکیل در تحقیقات مقدماتی، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۵۷.

-مؤذن زادگان، حسنعلی(۱۳۷۷)؛ حقوق دادخواهی و دفاع در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مجله دیدگاه‌ها حقوقی، شماره ۹.

-نجفی ابرندآبادی، علی حسین(۱۳۹۵)؛ جایگاه کانون وکلای دادگستری و وکیل در جامعه حقوقی و قانون آیین دادرسی کیفری ایران، علوم جنایی تطبیقی در پرتو همکاری‌های بین المللی، به کوشش دکتر حسین غلامی، تهران: انتشارات میزان، چاپ اول.

-نیازپور، امیرحسن(۱۳۸۶)؛ حق متهمان مبنی بر داشتن وکیل در فرایند کیفری؛ جلوه‌ای از حقوق شهروندی، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۵۸.